

Hoe denken ondernemers over onderwijs?

door Raymond Kubben

Bespreking van Chiel Renique, Ondernemers over onderwijs. Thorbeckes schaduw over het beroepsonderwijs. Tijdsbeelden Onderwijs 4, Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht, 2023, ISBN 9789463014748.

Discussies over onderwijs en onderwijsbeleid blinken niet uit door een overdaad aan historisch besef. Het mag dan ook bepaald een geschenk heten als een oudgediende, een 'lopend archief' zo gezegd, de pen ter hand neemt om zijn ervaringen aan het papier toe te vertrouwen. In dit boek doet Chiel Renique dat na een leven in en nabij het onderwijs. Ooit begonnen als leraar wiskunde, wist hij zijn weg te vinden naar VNO-NCW. Hij werkte er van 1986 tot 2011 als beleids-

secretaris onderwijs. Het is zo'n sleutelpositie in de coulissen, die hem in binnen- en buitenland regelmatig aan tafels bracht waar ondernemers hun visies op onderwijs vormden en deelden; en waar hij een factor van continuïteit was te midden van een komen en gaan van voorzitters en commissieleden.

Ondernemers over onderwijs geeft een historische schets van de inbreng vanuit ondernemers en werkgeversorganisaties vanaf de ja-

ren 1970. Daarbij stelt Renique zich ten doel om te laten zien dat de mening van ondernemers verdergaat dan ‘ze kunnen tegenwoordig geen hamer meer vasthouden’; oftewel, hij wil zicht geven op de verscheidenheid en rijkdom van opvattingen en acties van ondernemers over onderwijs. Daarin is hij geslaagd. En het blijft niet bij zo’n kijk in de achteruitkijkspiegel. Vervolgens blik Renique namelijk vooruit op wat belangrijke uitdagingen op onderwijsterrein zijn in onze tijd van transities. Het levert een boeiend overzicht en inzicht op; en een agenda waar huidige beleidsmakers met interesse kennis van zullen nemen.

De ondertitel laat weinig te raden over de centrale boodschap van het boek: het beroepsonderwijs heeft binnen het Nederlandse onderwijs niet de positie die het toekomt; en dat is de schuld van die grote liberale voorman. Dat verwijst naar de keuze medio negentiende eeuw – toen ons stelsel van wettelijk geregeld en door de overheid bekostigd onderwijs in de steigers werd gezet – om de focus te leggen op algemeen vormend onderwijs. Vanuit het liberaal-humanistisch ideaal van ontplooiing, verheffing en vrij-wording van het individu door geestelijke ontwikkeling (*‘Bildung’*) nam de staat verantwoordelijkheid voor algemene vorming. Scholing voor een beroep hoorde daar niet bij en werd overgelaten aan het bedrijfsleven. Pas iets meer dan honderd jaar geleden erkende de landelijke overheid dat er voor haar op dat vlak een taak lag. De regeling uit 1921 van het ‘nijverheidsonderwijs’, zoals het destijds heette, bracht het beroepsonderwijs binnen het onderwijstelsel. Dat kent nu een beroepskolom van voorbereidend, middelbaar en hoger beroepsonderwijs (vbo-mbo-

hbo). Dé rode draad, volgens Renique, in bijdragen van ondernemers aan discussies over onderwijs is dat het beroepsonderwijs of praktische vaardigheid meer waardering toekomt als gelijkwaardige poot naast, en liefst meer verweven met, het algemeen vormend en academisch onderwijs.

Na een biografische hoofdstuk begint het boek met ‘tijdsbeelden’, fasen in het Nederlandse onderwijsbeleid. Renique onderscheidt er vijf: de eerste en tweede industriële revolutie (1850-1930), crisis, oorlog en wederopbouw (1930-1960), groei en bloei (1960-1990), globalisering (1990-2020) en de huidige tijd van grote transities. Van elk schetst hij grote veranderingen in het onderwijstelsel en hoofdlijnen van debatten over onderwijsbeleid. Vervolgens geeft de auteur inzicht in wie vanuit werkgeverskant betrokken is, op welk niveau en op welke manier. Daarbij belicht hij dat ondernemers zich ook internationaal uitspreken over onderwijs.

De hoofdmoot van het boek bestaat uit een schets van standpunten die ondernemers sinds de jaren 1970 hebben ingenomen. Renique ziet daarbij vier basisprincipes voor onderwijsbeleid terugkeren: 1) talent optimaal benutten, 2) vakmanschap evenzeer waarderen als algemene vorming, 3) aansluiten bij de behoefte van de arbeidsmarkt en 4) onderwijs beschouwen als ‘merit good.’ Die principes komen terug onder drie grote subthema’s: i) het onderwijsbestel (de onderwijsvormen en schoolsoorten waaruit het onderwijssysteem bestaat), ii) de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, iii) de onderwijsaanpak. Voor elk subthema diept Renique standpunten van ondernemers uit aan de hand van nota’s, rapporten en voor-

drachten, die steeds worden voorzien van een naschrift met reflectie.

Aan het einde wendt Renique de blik vooruit. Auteur en lezers zijn aangekomen in het huidige tijdperk van grote transities. De auteur benadrukt dat onderwijs een belangrijke rol kan spelen bij die transities. Daartoe komt hij met een onderwijsagenda met tien agendapunten:

1. intensivering van de samenwerking tussen beroepsonderwijs en bedrijfsleven;
2. versterking van de beroepskolom;
3. deugdelijk basisonderwijs met heldere eindtermen;
4. uitstel van selectie binnen scholengemeenschappen;
5. verbeteren van studie- en beroepskeuze-

- voorlichting;
6. macrodoelmatigheid van het opleidingsaanbod;
7. investeren in level lang ontwikkelen;
8. de burger voorbereiden op de eigen bijdrage aan transities;
9. onderzoek mede richten op de vragen die uit de transities voortkomen;
10. onderzoek naar productiviteitsverhoging tegen personeelstekorten.

Renique vervolgt het boek met weergaven van gesprekken over onderwijs die hij voerde met onder andere voormalige en de huidige voorzitters van VNO-NCW en de voorzitter van MKB-Nederland. Het levert een aardig hoofdstuk op waarin de grote namen van toen en nu de revue passeren, maar dat weinig toevoegt aan wat de lezer al tot zich genomen heeft. De gespreksweergaven zijn wat herhalend ten opzichte van het eerdere historische overzicht. Anders is het gesteld met het slothoofdstuk. Daarvoor heeft Renique drie 'professionals op onderwijsgebied' uitgenodigd om op zijn boek te reflecteren. Anneke Westerhuis, onderzoeker bij het Expertise Centrum BeroepsOnderwijs, gaat in op de positie van het beroepsonderwijs in het Nederlandse onderwijs- en arbeidssysteem en vergelijkt dat met andere landen. Voormalig OCW-ambtenaar en lector Frans de Vijlder benadrukt dat een blik op de bredere politiek-economische context nodig is om de ontwikkeling van het onderwijssysteem te begrijpen. Ten slotte stelt onderwijs-socioloog Marc Vermeulen dat er fundamentele spanningen waarneembaar zijn in het onderwijsbestel doordat meritocratische principes tot nieuwe ongelijkheid leiden en doordat de human-capitalbenadering aanzet tot, vanuit macroperspectief, onevenredig

veel hogeropgeleiden. Tot slot komt Renique zelf met een epiloog waarin de hartenkreet die door het boek sluimert, luidkeels klinkt: waardeer beroepsonderwijs, balanceer het cognitieve meer met het praktische, laat 'Bildung en Ausbildung niet onder elkaar, maar naast elkaar staan'.

Reniques boek biedt een waardevolle toegang tot decennia discussies over onderwijs. Door de historische lijn te volgen komen veel onderwerpen langs. Dat levert een rijk overzicht op. Het laat ook zien dat bij onderwijsbeleid alles altijd met alles samenhangt en dat het altijd balanceren is tussen dossiers, perspectieven en belangen. De rijkdom is tegelijk ook een zwakte van het boek. Per onderwerp mist het namelijk nogal eens diepgang en inzicht. Dat wordt versterkt door structuurkeuzes. Door van de ene nota naar de andere te springen, leest het boek niet lekker. De hoofdmoot is een lang feitenrelaas, waar de lezer doorheen heeft te ploeteren. De hoofdstukken staan ook wat los van elkaar, waardoor lijnen in de tijd niet duidelijk getrokken worden en kansen tot duiding en contextualisering gemist.

Het doel van het boek is de rijkdom tonen aan inbreng vanuit ondernemers. Dat is waardevol, maar daarmee is het boek ook bij voorbaat eenzijdig. Dat maakt het niet minder interessant. De lezer doet er echter wel goed aan te beseffen dat er ook andere perspectieven zijn, die minstens zo relevant zijn voor onderwijsbeleid en een liberale visie daarop.

Zoals gezegd, is een terugblik van een participerende ooggetuige een geschenk. Maar

het heeft ook nadelen. Te vaak is de standplaatsgebondenheid van de auteur leidend. Bij vlagen kan de auteur niet nalaten om achteraf het eigen gelijk te halen. Het is de interpretatie en herinnering van een van de spelers; één van de relevante stemmen, waar meerstemmigheid nodig is om zo dicht mogelijk bij de historische werkelijkheid te komen. De Vijlder merkt in zijn bijdrage terecht op dat dikwijls ook een andere lezing van gebeurtenissen en discussies mogelijk zou zijn.

Het boek maakt dilemma's zichtbaar waar onderwijsbeleidsmakers inherent mee te maken krijgen. Dit is niet de plaats om alle thema's te bespreken. Laat ik ter afronding een aantal vragen en dilemma's uitlichten die het boek oproept.

De afgelopen eeuw is het beroepsonderwijs in Nederland behoorlijk uitgebouwd tot een kolom waar we trots op mogen zijn. De ondertitel is dan ook wat zwaar aangezet. Niettemin kent het Nederlandse onderwijs inderdaad een strikt onderscheid tussen algemeen vormend en beroepsonderwijs. Dat onderscheid staat ter discussie. De lange worsteling in het Nederlandse onderwijsstelsel tussen 'theorie' en 'praktijk', 'algemene vorming' en 'een vak leren' is toe aan een ontknoping. Eigenlijk gaat het nog verder en dieper. In het Nederlandse onderwijsstelsel is het onderscheid avo en beroepsonderwijs namelijk gecombineerd met een onderscheid naar niveaus. Logischerwijs levert dat een matrix op, maar die matrix is nooit volledig ingevuld. Zo zijn 'lager' en 'middelbaar' verbonden geraakt aan 'beroepsgericht' en is 'hoger' verbonden met 'algemeen'

of 'academisch', waarbij de grens voor een 'startkwalificatie' dwars door het mbo loopt. De waardering van vakmanschap raakt daarmee aan een groot aantal stelselvragen. Denk aan de discussie over selectiemomenten en doorstroommogelijkheden en over de positionering van het vbo en het mbo, vitale duale leerroutes en een actuele en adaptieve kwalificatiestructuur. Denk ook aan ideeën om de beroeps- of praktijkgerichtheid in mavo, havo en vwo te versterken. En aan discussies over het onderscheid tussen hbo en wetenschappelijk onderwijs; waar ondernemers, zo leren we van Renique, een consistent standpunt over hebben gehad ten faveure van de binariteit, met een helder eigen profiel voor het hbo.

De aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt levert ook vragen en dilemma's op. Zo is er de discussie over breed of smal opleiden en het daaraan gerelateerde dilemma tussen directe inzetbaarheid en een stevige basis voor wendbaarheid en een leven lang ontwikkelen. Een ander dilemma gaat over de spanning tussen keuzevrijheid voor studenten, flexibilisering van (maatwerk)aanbod om aan hun individuele behoeften te voldoen en programmeervrijheid van onderwijsinstellingen aan de ene kant en aan de andere kant macrodoelmatigheid, een goede aansluiting, waarborgen voor voldoende afstudeerders bij personeelstekorten in vitale sectoren, herkenbaarheid en transparantie van opleidingen voor werkgevers.

Verder komt de vraag op naar een passende rol van ondernemers en werkgeversorganisaties bij het onderwijsbeleid. Het boek laat aanhoudende pogingen zien om op verschillende niveaus – van landelijke overheid tot individuele onderwijsinstelling of opleiding – aan

tafel te komen. Hoe groot hoort hun invloed op onderwijsbeleid te zijn? Waar hebben ze een rol en waar niet? Renique bespreekt bovendien de rol- en verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid, werkgevers en werknemers. Werkgeversorganisaties hebben, zo leren we, steeds een helder besef gehad van de rol van de overheid, waarbij de overheid een verantwoordelijkheid heeft in het waarborgen van initieel aanbod en de toegankelijkheid en kwaliteit daarvan. Bij het postinitiële – scholingsaanbod voor werknemers en werkzoekenden – liggen nog belangrijke vragen over verantwoordelijkheden en bekostiging. Het is overigens opvallend dat in het speelveld dat Renique schetst, de onderwijsinstellingen zelf zowat ontbreken. Dat zijn echter geen volgzame uitvoeringsorganisaties, maar zelfstandige, maatschappelijke partijen met een eigen missie, doelen en professionele standaarden. Onderwijsbeleid slaat de plank mis als dat over het hoofd wordt gezien.

Ten slotte, de olifant in de kamer, is de vraag naar het waartoe van onderwijs vanuit liberaal perspectief. Volgen liberalen hier het ondernemersstandpunt of zit er vanuit liberaal oogpunt toch iets in die aan Thorbecke toegeschreven voorkeur voor algemene vorming? Zonder twijfel zijn behoeften van de kenniseconomie aan gekwalificeerde vakmensen relevant voor een visie op wat onderwijs te doen staat. Onderwijs heeft een kwalificerende functie met het oog op toerusting voor de arbeidsmarkt. Liberalen mogen niet vergeten dat onderwijs ook een belangrijke functie heeft in een vrij mens worden; zelfverzekerd in de samenleving en de wereld komen te staan, eigen keuzes kunnen maken, een kritische positie in kunnen nemen, tot een geïnformeerd en weloverwogen oordeel kunnen

komen. Net als een rol in voorbereiding op participatie in de samenleving en het samen leven vanuit allerlei rollen; de brede vorming van de hele mens tot staatsburger en kiezer die een rol in de democratie kan spelen, tot participant in de samenleving die met anderen tot maatschappelijk initiatief kan komen, ook vanuit niet-economisch perspectief. En dat is toch precies eerder die 'Bildungskant'. Renique laat zien dat ondernemers altijd een redelijk genuanceerd en evenwichtig antwoord hebben gehad. Hij benadrukt dat het ook ondernemers gaat om én-én, een beter evenwicht. Gedurende de decennia die zijn boek bestrijkt, hebben ondernemers steeds ook het belang van algemeen vormend onderwijs erkend. Hij onderstreept dat een economisch perspectief op onderwijs, een perspectief van persoonlijke ontwikkeling en een cultureel perspectief samen kunnen gaan. Die nuance mag de lezer niet ontgaan.

Mr. dr. Raymond Kubben is jurist, bestuurskundige en adviseur over onderwijsbeleid. Ook is hij lid van de Redactieraad van Liberale Reflecties.